

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 3(26)

Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2010

УДК 330-339;321.7;159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Саввич І. Г., канд. філол. наук — відповідальний редактор

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Пила В. І., д-р екон. наук, проф., Радзівеський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф.

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 6 від 30 червня 2010 р.)

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородин І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подоляка А. М., д-р юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: В. Б. Захожай (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 — Вип. 3(26). — К. : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2010. — 280 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з економічних і психологічних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/6 від 14 червня 2007 р.).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2010
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2010

Багдасарян А. А. Державне управління в інформаційній сфері України	148
---	-----

Кєсковскі Златко Владімір Теоретичні засади інформаційного забезпечення системи державного управління Болгарії.....	155
---	-----

Рогач З. І. Безпритульні і безоглядні “діти вулиці” як проблема сучасного управлінського суспільства	160
--	-----

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Александров Ю. В., Пономаренко Є. В. Кримінальна відповідальність за зґвалтування: історичний аспект та перспективи.....	166
---	-----

Каралкіна К. В. Правові наслідки встановлення всиновлення	170
---	-----

Медвідь Я. Ф. Відповідальність за правопорушення у сфері страхової діяльності.....	174
---	-----

Котеньова О. В. Практика застосування ліцензійного договору як засобу охорони використання знаків для товарів та послуг у сфері господарювання	179
---	-----

Мурашкіна Т. А. Інформація у законотворчому процесі та її основні різновиди.....	184
---	-----

Пудлик М. В. Роль засобів масової інформації як одного з чинників профілактики протиправної поведінки неповнолітніх.....	190
--	-----

Сосновська Г. І. Види та організаційна (організаційно-правова) форма підприємств	196
---	-----

Кузнецова Х. Є. Характеристика комерційної таємниці як інституту права.....	201
--	-----

Харебава Л. Д. Юридичне значення рішень Європейської комісії “За демократію через право”	209
---	-----

Акифі Берат Ариф Концепція “майна” в міжнародному праві та застосування принципу автономності поняття	214
--	-----

Даник А. Ю. Мирні засоби розв’язання міжнародно-правових конфліктів.....	218
---	-----

Беседа С. М. Створення сучасної нормативно-правової бази протистояння загрозам тероризму в Україні.....	223
--	-----

Арнаутов П. І. Тенденції розвитку національного законодавства у сфері забезпечення принципу верховенства конституції.....	228
---	-----

Кирієнко С. С. Досконале законодавство про адміністративне судочинство як передумова високої правової культури громадян.....	233
--	-----

Ткаліч А. О. Конституційний Суд України в системі захисту прав людини і громадянина	238
--	-----

Лєсник М. В. Правова держава і соціальна держава: теоретико-правові проблеми взаємодії.....	242
--	-----

Корчемний О. К. Деякі проблеми захисту цивільних прав у договірних зобов’язаннях	248
---	-----

Терніков Є. І. Свобода договору та її обмеження в цивільному праві України	254
---	-----

Павленко А. В. Методи психологічного впливу в правоохоронній діяльності: можливості та межі застосування	259
---	-----

Якименко Ю. С. Роль викладача та особливості викладання курсу зобов’язального права у вищих навчальних закладах.....	262
--	-----

Якименко А. С. Правова природа творчості: поняття, види, актуальні питання	267
---	-----

Скіцан О. С. Державне управління в окремих сферах суспільного розвитку	273
---	-----

Відомості про авторів	
------------------------------------	--

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 3(26), с. 238–241

Охарактеризовано роль Конституційного Суду України в системі захисту прав людини і громадянина, розглянуто можливості звернення громадян до Конституційного Суду України.

Серед інститутів захисту прав і свобод людини і громадянина, що супроводжують розвиток будь-якої правової держави, є інститут конституційного контролю, який є однією з визначальних рис правової держави. На думку деяких авторів, відсутність інституту конституційного контролю несумісна з розбудовою в Україні правової демократичної держави і суперечить існуючим у світі стандартам захисту прав і свобод людини та громадянина. У цьому сенсі можна без перебільшення зауважити, що аналіз формування і розвитку інституту конституційного контролю в Україні є актуальним рівно настільки, наскільки ми прагнемо практичної реалізації у нашій країні ідеалу правової держави.

У працях різних авторів зустрічаємо відмінні підходи щодо визначення змісту цього інституту. У вузькому розумінні, конституційний контроль — це оцінка судами загальної або спеціальної юрисдикції нормативно-правових актів на предмет їх відповідності Конституції. Тобто, конституційний контроль інтерпретується саме у зв'язку із функціонуванням органів конституційної юрисдикції, якими можуть виступати спеціальні судові органи або загальні суди залежно від того, з якою системою реалізації повноважень конституційного контролю маємо справу в тому чи іншому конкретному випадку.

В Україні таким органом конституційної юрисдикції є Конституційний Суд України. Втім, досить часто функціонування цього органу державної влади досліджується виключно в контексті такого поняття, як “контроль”, або при застосуванні функціонального методу — з точки зору реалізації цим органом державної влади

контрольної функції. В юридичній літературі функцію Конституційного Суду України щодо гарантування Конституції України як Основного Закону держави на всій її території нерідко отожднюють з діяльністю стосовно забезпечення та захисту конституційної законності шляхом здійснення конституційного контролю [10, 102]. Справді, контрольна функція є однією з визначальних у діяльності Конституційного Суду України. Конституційний контроль — це стрижень усіх повноважень Конституційного Суду. Тому питання, яке ми досліджуємо, полягає в тому, чи можна розглядати зазначену контрольну функцію єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні відособлено від функції захисту прав і свобод людини і громадянина, а також, чи мають можливість громадяни звертатись до Конституційного Суду України для захисту своїх прав?

У своїх працях цю тему розглядали такі вчені, як К. А. Бабенко [1], В. П. Тихий [12], П. М. Рабінович [9], В. В. Медведчук [6], Н. В. Вітрук [2], О. В. Пушкіна [8], О. І. Кадикало [4] та ін.

Актуальність даної теми обумовлена тим, що серед сучасних дослідників досі тривають суперечки стосовно того, чи є конституційний суд належним до судової гілки влади, чи його варто віднести до особливої четвертої влади, яку часто окреслюють поняттям “контрольної” чи “контрольно-наглядової” влади.

На перший погляд, застосування класичної методології функціонального аналізу схиляє до думки, що дві вищезазначені функції є відмінними напрямками діяльності того чи іншого органу державної влади, які можуть реалізовуватись окремо одна від одної або водночас, але таким чином, що

ми завжди в змозі провести чітку лінію розподілу між тим, де закінчується процес реалізації однієї функції і розпочинається реалізація іншої. Більше того, ми можемо посплатись на діяльність тих органів державної влади, до компетенції яких віднесена лише одна з цих двох функцій. У такому разі, зрозуміло, ми приходимо до висновку, що пріоритет контрольної функції в діяльності Конституційного Суду України відсуває на другий план функцію захисту прав і свобод людини та громадянина, що, в свою чергу, робить вкрай сумнівним розгляд конституційного суду як одного з ключових суб'єктів у системі органів охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Однак, незважаючи на подібну удавану “логічність” наведених міркувань, упускається з виду одна фундаментальна властивість контрольної діяльності Конституційного Суду України. Річ у тім, що реалізований Конституційним Судом контроль є специфічною формою контролю, який обумовлюється предметом цієї контрольної діяльності (до речі, з цієї точки зору контрольна діяльність конституційного суду кардинально різниться від будь-якої іншої контрольної діяльності, яку можуть виконувати інші органи державної влади або окремі посадові особи). Специфічна роль Конституційного Суду в захисті прав людини впливає з його завдання гарантування верховенства Конституції.

Справді, говорячи про контроль органу конституційної юрисдикції, маємо на увазі насамперед контроль за відповідністю Конституції законодавства. Адже, як зазначається в ст. 150 Конституції України [5], до повноважень Конституційного Суду України віднесено вирішення питань про конституційність законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Тому, у випадку конституційного суду, цілком правомірним виглядає висновок, що реалізований ним контроль не є однією з форм поточної адміністративної контрольної діяльності, а постає як один із способів забезпечення принципу верховенства Конституції, її основних принципів та закріплених у ній цінностей. Забезпечення верховенства Конституції є нічим іншим, як забезпеченням пріоритету її норм щодо інших нормативно-правових актів, забезпеченням пріоритету закріплених у ній невід'ємних прав і свобод людини та громадянина. Принцип верховенства Конституції розкриває свій правовий сенс через конституційні норми, що встановлюють:

а) первинність конституційного регулювання; б) універсальність конституційних норм та універсальний характер їх юридичної сили; в) пряму дію конституційних норм і можливість їх безпосереднього застосування. У цьому сенсі захист Конституції не може розглядатись відокремлено від захисту прав і свобод людини і громадянина, оскільки Конституція — це не просто Основний Закон держави, а ще й фундамент, який гарантує верховенство права в повсякденному житті кожної окремої людини, це такий специфічний документ, який є не так продуктом законодавчої діяльності, як її базовою умовою. Згідно зі ст. 2 Закону України “Про Конституційний Суд України” Суд є гарантом верховенства Конституції України як Основного Закону, а отже, і гарантом основних прав і свобод людини, які у ній закріплені [3].

Таким чином, у випадку конституційного суду ми стикаємося з тим, що його контрольні повноваження (оскільки вони закріплені в Конституції України та Законі України “Про Конституційний Суд України” від 19 жовтня 1996 р.) невід'ємні від функції захисту прав і свобод людини та громадянина. Тому, досліджуючи діяльність Конституційного Суду України маємо всі підстави говорити не лише про загальну контрольну функцію, що має опосередкований вплив на захист прав людини, а й про безпосередній захист прав людини, який реалізується Конституційним Судом України. Саме через цю причину російський дослідник А. Медушевський називає двома напрямками діяльності конституційних судів забезпечення конституційної рівноваги та захист прав і свобод людини і громадянина, оскільки, на його думку, зміст контрольної діяльності органів конституційної юрисдикції розкривається головним чином через забезпечення верховенства конституції та захист прав людини і правових основ демократії [7, 466].

Водночас досить часто поряд з контрольною функцією конституційних судів вказують на здійснювану ними інтерпретаційну роботу (мається на увазі реалізація конституційними судами завдань тлумачення норм права). Однак навіть у цьому випадку не можна описувати таку діяльність виключно як технічне завдання щодо аналізу конституційних положень, оскільки, насправді, тлумачення Конституції, як правило, має на меті ніщо інше, як забезпечення однакового розуміння норм права, яке, у свою чергу, є неодмінною складовою загального захисту прав і свобод людини і громадянина [6, 52]. Процес офіційного тлумачення, який реалізується Конституційним Судом

України, включає також перевірку відповідності Конституції законів у частині, в якій вони потребують з'ясування чи роз'яснення їх положень.

По суті, реалізована в діяльності Конституційного Суду функція захисту прав людини і громадянина може бути досліджена з кількох точок зору. Діяльність Конституційного Суду може бути розглянута як захист прав і свобод людини в тому значенні, що виключно Конституційний Суд України наділяється повноваженням здійснення експертизи будь-яких законопроектів про внесення змін до Конституції України щодо їх відповідності ст. 157 та ст. 158 Конституції. Нагадаємо, що в ч. 1 ст. 157 зазначається, що Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина. Тобто будь-який схожий законопроект повинен пройти обов'язкову перевірку у Конституційному Суді, який розглядатиме його не з позицій доцільності (політичної, економічної чи будь-якої іншої) або можливої користі, яку може принести внесення змін до Конституції, а винятково з позиції, чи не обмежують пропоновані зміни права людини.

Втім, зазначений конституційний контроль стосується не лише потенційних змін до чинного законодавства (цей напрям діяльності органів конституційної юрисдикції досить часто визначають поняттям превентивного конституційного контролю [2, 27]), а й сфери діючого права, оскільки, завдяки інституту конституційного подання, Конституційний Суд України може вирішувати питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України. Згідно зі ст. 39 Закону України "Про Конституційний Суд України" конституційне подання — це письмове клопотання до Конституційного Суду України про визнання правового акта (його окремих положень) неконституційним, про визначення конституційності міжнародного договору або про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України. При цьому серед визнаних законом суб'єктів конституційного подання названо: Президента України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України (підпис депутата не відкликається), Верховний Суд України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Верховну Раду Автономної Республіки Крим. Необхідно зауважити, що серед названих суб'єктів немає громадян України. Щоправда, це не означає, що вони взагалі позбавлені можливості звернення до Конституційного Суду України. Адже, з одного боку, громадяни мають

можливість звернення до Конституційного Суду України через Верховний Суд України та через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Щодо останнього, то цей спосіб врегульовано ст. 83 Закону України "Про Конституційний Суд України", де наголошується, що в разі виникнення в процесі загального судочинства спору щодо конституційності норми закону, яка застосовується судом, провадження у справі зупиняється. За таких умов відкривається конституційне провадження у справі, яка розглядається Конституційним Судом України невідкладно.

Також, практика діяльності Конституційного Суду України свідчить і про те, що захист прав громадян може відбуватись і через процедуру ініціювання розгляду справи Верховним Судом України. Так, наприклад, у Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України положень ч. 3 ст. 120, ч. 6 ст. 234, ч. 3 ст. 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) від 30 січня 2003 р. було визнано такими, що не відповідають Конституції України положення ч. 6 ст. 234, ч. 3 ст. 236 Кримінально-процесуального кодексу України, які унеможливають розгляд судом на стадії досудового слідства скарг на постанови слідчого, прокурора стосовно приводів, підстав і порядку порушення кримінальної справи щодо певної особи.

Також, чинним законодавством передбачено ще один спосіб звернення громадян до конституційного суду. Мається на увазі конституційне звернення, яке є письмовим клопотанням до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи. Його суб'єктами, відповідно до ст. 43, є громадяни України, особи без громадянства, іноземці та юридичні особи. Про дієвість та ефективність цього способу захисту конституційним судом прав і свобод людини і громадянина переконливо свідчать ті рішення, що виносились Конституційним Судом за конституційними зверненнями громадян.

Таким чином, навіть незважаючи на те, що чинним законодавством України не передбачено такого інституту, як безпосереднє звернення громадянина до Конституційного Суду України шляхом подання індивідуальної конституційної скарги (згідно з міжнародною конституційно-правовою

практикою, індивідуальна конституційна скарга тлумачиться як звернення громадянина до органів судового конституційного контролю з проханням про перевірку конституційності нормативно-правових актів, які, на його думку, порушують його конституційні права), цей орган конституційної юрисдикції все одно відіграє важливу роль у загальній системі захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Щоправда, останнім часом все більше вітчизняних юристів висловлюються за запровадження інституту індивідуальних конституційних скарг [11, 239]. З метою підвищення захисту прав і свобод необхідно надати громадянам право подавати конституційні скарги з питань невідповідності Конституції України нормативно-правових актів, якими порушуються їх права.

Введення цього інституту є доцільним, адже завдяки конституційним скаргам досягається позитивний вплив насамперед на правозастосовчу практику, що дає можливість чітко спрямувати її в конституційне русло та забезпечувати постійний захист прав і свобод людини і громадянина. Втім, відсутність у чинному законодавстві України, що врегульовує діяльність Конституційного Суду України, інституту індивідуальних конституційних скарг не означає, що на сьогодні громадяни не мають можливості опосередкованого звернення до Конституційного Суду. Це забезпечується завдяки встановленому Конституцією України праву на конституційне звернення, яке закріплено за Верховним Судом України та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини. Причому практика діяльності Конституційного Суду засвідчує, що обидва зазначені способи звернення громадян є достатньо ефективними і можуть застосовуватись як дієвий спосіб захисту прав і свобод людини і громадянина.

Література

1. Бабенко К. А. Актуальні питання визначення місця і повноважень конституційного суду в системі органів державної влади // Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. праць. — Одеса: Астропринт, 2003. — Вип. 16. — С. 527, 528.
2. Витрук Н. В. Конституционное правосудие. — М.: Юристъ, 2005. — С. 27.
3. Закон України "Про Конституційний Суд України" від 19.10.1996 р. // ВВР України. — 1996. — № 49. — Ст. 272.
4. Кадикало О. І. Тлумачення як функція конституційних судів // Вісн. Конституційного Суду України. — 2009. — № 2. — С. 94–99.
5. Конституція України: Зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р. // ВВР України. — 2005. — № 2. — Ст. 44.
6. Медведчук В. В. Роль Конституційного Суду в побудові основ правової держави в Україні // Вісн. Конституційного Суду України. — 2002. — № 2. — С. 50–53.
7. Медушевский А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты: Курс лекций. — М.: ГУ ВШЭ, 2002. — 466 с.
8. Пушкіна О. В. Органи державної влади в Україні та захист прав людини: органи внутрішніх справ // Бюл. Мін-ва юстиції України. — 2005. — № 6(44). — С. 5–16.
9. Рабінович П. М. Конституційне судочинство як інструмент тлумачення законодавства відповідно до соціальних потреб і змін // Вісник Конституційного Суду України. — 2007. — № 1. — С. 31.
10. Стрижак А. В. Конституційний Суд України як інститут забезпечення та захисту конституційної законності // Вісн. Конституційного Суду України. — 2010. — № 1. — С. 102–111.
11. Тесленко М. В. Судебный конституционный контроль в Украине. — К.: Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, 2001. — С. 239.
12. Тихий В. П. Основні повноваження Конституційного Суду України // Вісн. Акад. правових наук України. — 2003. — № 2(33)–3(34) — С. 287–301.

Виконуючи свої основні функції — контрольну та інтерпретаційну, Конституційний Суд України безпосередньо здійснює функцію захисту прав людини та громадянина.

Выполняя свои основные функции — контрольную и интерпретационную, Конституционный Суд Украины непосредственно осуществляет функцию защиты прав человека и гражданина.

Consequently, in carrying out its core functions, namely the control and interpretation functions, the Constitutional Court of Ukraine has a direct function of protecting human and civil rights.

Надійшла 12 вересня 2010 р.